

บริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชี กับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ

Way of life the Opisthorchiasis prevention and control in the Chi river basin

บุญทนกร พรหมภักดี ส.ม. (ชีวสถิติ)

นันทัน วิรุฬหเดช พย.บ.

นิภาพร ห่องบุตรศรี พย.บ.

โกวิท สีสต์ ร.บ.

Boontanakorn Prompukdee M.P.H. (Biostatistics)

Nutthanan Wiruthadej B.N.S.

Nipaporn Rhongbutsri B.N.S.

Kowit Sisod B.P.A.

สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น

The Office of Disease Prevention and Control 6th Khon Kaen

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีการป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีกับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี การเลือกสนามหรือพื้นที่วิจัยเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากต่อการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงและเพียงพอสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยกำหนดสนามวิจัยพิจารณาจากหมู่บ้านหรือชุมชนที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำชี มีวิถีชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับลุ่มน้ำชี และประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนมีอัตราการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับต่ำคือ เป็นหมู่บ้านหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนาและการอภิปรายกลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีแปลความ และตีความหมาย จัดเรียงข้อมูล แยกแยะ จัดกลุ่มข้อมูลและสร้างมโนทัศน์ ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า

1. ลักษณะของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย 4 ประเด็น ได้แก่ 1) สภาพหมู่บ้าน ประกอบด้วย ประวัติหมู่บ้าน ที่ตั้งหมู่บ้าน แหล่งน้ำ และการคมนาคม 2) กระบวนการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลสถานะสุขภาพชาวบ้านของ อสม. การจัดทำผังเครือญาติ และแผนที่เดินดินของ อสม. 3) พฤติกรรม การป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย การกินยารักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ และพฤติกรรมการบริโภคอาหารเสี่ยงโรคพยาธิใบไม้ตับ

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้าน ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน และปัจจัยด้านการปฏิบัติงานของ อสม.

3. ประเด็นเงื่อนไขเชิงบริบท ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน สภาพด้านสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางด้านเศรษฐกิจ สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเงื่อนไขสอดคล้องแทรกประกอบด้วย พฤติกรรมการบริโภคอาหารเสี่ยง ได้แก่ อาหารประเภทปลาดิบที่ปรุงกินได้ทันที อาหารประเภทปลาดิบที่ต้องนำไปหมัก และอาหารประเภทสุก ๆ ดิบ ๆ และการรักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ

4. ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน ประกอบด้วย ผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ได้แก่ มีการปรับพฤติกรรมการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับที่เหมาะสม นำไปสู่การลดการบริโภคอาหารโรคพยาธิใบไม้ตับและไม่ติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

คำสำคัญ: โรคพยาธิใบไม้ตับ บริบททางสังคมและวิถีชุมชน ลุ่มน้ำชี

Abstract

The objectives of this study were understanding to study the understanding of opisthorchiosis prevention and control in community, way of life in the Chi River Basin and consequences of community as a study for finding theoretical conclusion that would lead to the creation of theory form the basic. The Research was a qualitative research. The research instruments were: 1) indepth interview 2) focus group and group discussion 3) participate and non participate observation 4) document. The data were by analyzed using content analysis document, and holding conversation group. The analysis of data was done by interpretation of meaning of data then creating concept based on theoretical sensitivity and finally by using computer program in analyzing data. The research findings as follows:

1. The prevention and control in community is mainly 3 characterized; 1) the village consists of a village history, water resources, and transportation 2) on going prevention and control in community includes a survey of health status, the family genogram chart, and map neighbors of the walk by volunteers of the village 3) Prevention behaviors include persons who had been cured of opisthorchiasis, and reduce habits eating raw fish.
2. The factors that affect opisthorchiasis prevention and control in community are related to basic factors of the village, community leaders, and working with village health volunteer.
3. Community context condition consists of the village history, the General village, social and culture, economics, political, The condition of intervention consists of behavior of eating raw fish
4. The consequences from the opisthorchiasis prevention and control in community consists of the improving of behavior awareness lead to changing consumption behavior of avoid eating raw fish and decrease opisthorchiasis incidence.

Keywords: opisthorchiasis, way of life, Chi river basin.

บทนำ

โรคมะเร็งตับเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศไทย และมีแนวโน้มทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลการประชุมสัมมนาทางชาติ “96 ปีโรคพยาธิใบไม้ในตับ” พบว่า ประเทศไทยมีผู้ป่วยสูงติดอันดับ 1 ของโลก โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราผู้ป่วยสูงถึงร้อยละ 85 ปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญคือ พฤติกรรมการบริโภคของคนในพื้นที่ ที่นิยมรับประทานอาหารประเภทปลาน้ำจืด สุก ๆ ดิบ ๆ จึงติดเชื้อพยาธิใบไม้ในตับ ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคท่อน้ำดีหลายชนิดรวมทั้งโรคมะเร็งท่อน้ำดี ซึ่งประเทศไทยมีอุบัติการณ์ของโรคมะเร็งท่อน้ำดีสูงเป็นอันดับหนึ่งของโลก โดยมีอัตราการตายกว่า 80 คนต่อวัน ถึงแม้จะมีการควบคุมโรคมานานกว่า 30 ปี แต่โรคพยาธิใบไม้ในตับและมะเร็งท่อน้ำดียังคงมีผู้ป่วยสูง⁽¹⁾

จากข้อมูลการเฝ้าระวังผู้ป่วยโรคมะเร็งของหน่วย มะเร็ง โรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ตั้งแต่ปี 2002 – 2009 พบว่า โรคมะเร็งตับเป็นโรคที่พบสูงที่สุด รองลงมาคือ มะเร็งปอด มะเร็งเต้านม มะเร็งปากมดลูก มะเร็งอื่น ๆ มะเร็งช่องปาก มะเร็งต่อมไทรอยด์ มะเร็งลำไส้ และมะเร็งรังไข่ ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายจังหวัด พบว่า จังหวัดที่มีผู้ป่วยสูงสุด 10 อันดับแรก คือ จังหวัดขอนแก่น รองลงมาคือ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ เลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร และบุรีรัมย์⁽²⁾ สอดคล้องกับการศึกษาอัตราชุกในพื้นที่เสี่ยงของจังหวัดขอนแก่น จำนวน 56 หมู่บ้าน ใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบ้านไผ่ อำเภอมัญจาคีรี และอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ที่อยู่ใกล้แม่น้ำชี พบว่า หมู่บ้านที่มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ในตับเรียงจากมากที่สุด ใน 3 อันดับ คือ หมู่บ้านโนนแสนสุข หมู่บ้านป่าแดง

หมู่บ้านโสกจาน หมู่บ้านศิลา หมู่บ้านทุ่งมน มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับร้อยละ 100 รองลงมาคือ หมู่บ้านหนองแวงไร่ มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับร้อยละ 92.1 และหมู่บ้านโสกลิ่งร้อยละ 82.7 แสดงว่า พื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ โดยเฉพาะน้ำชีมีอัตราชุกของพยาธิใบไม้ตับค่อนข้างสูงซึ่งได้มีการศึกษารูปแบบหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา⁽³⁾ จากการศึกษาของ รุจิรา ดวงสงค์ และคณะได้ทำการพัฒนาเครือข่ายในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ โดยมีรูปแบบในการพัฒนา คือ การให้ความรู้ซึ่งมีขั้นตอนในการพัฒนา 1) การรับรู้ความรุนแรงของโรคพยาธิใบไม้ตับ 2) การรับรู้ประโยชน์ของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ 3) ความตั้งใจในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ และ 4) การปฏิบัติตัวในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ⁽⁴⁾ รัชนิวรรณ แก้วโพนเพ็ก ได้ศึกษาประสิทธิภาพของโปรแกรมสุขศึกษาโดยการประยุกต์ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค ร่วมกับแรงสนับสนุนทางสังคมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ซึ่งนำไปสู่การเป็นโรคมาเรียมที่น้ำดื่มในเด็กนักเรียนประถมศึกษา ตำบลทรายทอง อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งมีขั้นตอนในการพัฒนา คือ 1) การรับรู้ความรุนแรงของโรค 2) การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรค 3) การรับรู้ความสามารถของตนเอง 4) การรับรู้ผลลัพธ์จากการปฏิบัติ และการปฏิบัติเพื่อป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ⁽⁵⁾ คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้พัฒนาโมเดลในการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ โดยใช้หมู่บ้านที่มีอัตราการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับสูงรอบแ่งละว้า อำเภอบ้านไผ่ เป็นพื้นที่ต้นแบบภายใต้โครงการที่เรียกว่า “โครงการละว้า” มีโครงการย่อยที่ทำการศึกษายพยาธิใบไม้ตับทั้งในคนและสัตว์ นิเวศวิทยา และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการกินอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ เพื่อเป็นโครงการต้นแบบในการหาแนวทางการควบคุม และป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับแบบบูรณาการโดยชุมชนมีส่วนร่วม จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ได้รูปแบบหลากหลาย การสร้างเครือข่ายสำหรับการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ การใช้โปรแกรมสุขศึกษาในการมุ่งใจเพื่อป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับและการพัฒนาโมเดลแบบบูรณาการจากพื้นที่เสี่ยงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจในประเด็นการป้องกันและควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ⁽⁶⁾ จากการศึกษาของ เขมจิรา การเกิดกลาง ที่ประมาณ

ค่าความชุกของการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับ โดยคำนึงถึงอคติจากการเลือกเป็นตัวอย่างในพื้นที่ลุ่มน้ำชีจังหวัดขอนแก่น พบว่าอัตราอุบัติการณ์หมู่บ้านที่มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับค่อนข้างต่ำในพื้นที่บริเวณโดยรอบลุ่มน้ำชีในพื้นที่อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น⁽³⁾

จากข้อมูลอัตราอุบัติการณ์หมู่บ้านที่มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับค่อนข้างต่ำดังกล่าว พบว่า พื้นที่ดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่เสี่ยงที่อยู่รอบ ๆ ลุ่มน้ำชีโดยเฉพาะบริเวณแ่งละว้า แต่พื้นที่ดังกล่าวกลับพบอัตราการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับต่ำเมื่อเทียบกับพื้นที่ใกล้เคียง จึงเป็นที่มาของการศึกษาที่ส่งผลให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการเพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว และวิธีวิทยาการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนารูปแบบการสร้างองค์ความรู้สำหรับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับจากพื้นที่ที่มีอัตราอุบัติการณ์ต่ำคือ การลงไปดูพื้นที่วิจัยจริงแล้วนำสิ่งที่ได้มาเป็นข้อเสนอแนะซึ่งอาจจะอิงวิธีการวิจัยที่เรียกว่า การสร้างทฤษฎีฐานรากหรือ Grounded Theory โดยวิธีการศึกษาดังกล่าวนั้นหรือให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์อาศัยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ และแนวทางที่จะหาคำตอบว่าเหตุใดพื้นที่ดังกล่าวจึงพบอัตราการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับต่ำเมื่อเทียบกับพื้นที่ใกล้เคียง พื้นที่ดังกล่าวมีองค์ความรู้อะไรทำให้เกิดผลเช่นนั้น โดยการศึกษาจากการสร้างทฤษฎีฐานรากเป็นวิธีวิทยาการที่ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ในเชิงทฤษฎีจากบริบทวิถีชีวิตในชุมชนซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับของประชาชนให้เกิดความลุ่มลึกและรอบด้าน จำเป็นต้องใช้วิธีการที่ใช้ในการศึกษาจึงต้องมีความยืดหยุ่นสูงตามบริบทเฉพาะของหมู่บ้าน ซึ่งวิธีการศึกษาที่ได้รับการยอมรับว่ามีความเหมาะสมคือ วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ⁽⁷⁾ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และทัศนคติอยู่เบื้องหลัง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของคน รวมไปถึงการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของผู้คนในปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย จึงเลือกใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีฐานรากมาเป็นวิธีการศึกษา ทฤษฎีฐานรากที่สร้างขึ้นนั้นเป็นทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมโดยทฤษฎีจะถูกสร้างและได้รับการตรวจสอบ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง

เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ซึ่งศึกษาโดยการสร้างทฤษฎีฐานรากนั้น ต้องอาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดกลุ่มสนทนา เป็นต้น โดยข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์จะต้องเป็นข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในเรื่องที่ศึกษาอย่างรอบด้าน การบันทึกข้อมูลในลักษณะนี้มีกอศัยการบรรยายเหตุการณ์เล่าประสบการณ์ของตน เรื่องเล่าสภาพปรากฏการณ์อย่างละเอียดซึ่งการบรรยายอย่างละเอียดนี้เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจถึงความหมาย ประสบการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อจะช่วยให้ผู้วิจัยตีความปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้ตรงตามความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นตามมุมมองของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์มากที่สุด ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน⁽⁸⁻¹⁰⁾ ซึ่งหลักการสำคัญของการสร้างแนวคิดทฤษฎีคือ ผู้วิจัยจะต้องมีความไวเชิงทฤษฎีต่อการคิดและศึกษาข้อมูลในลักษณะที่จะนำไปสู่การสร้างมโนทัศน์และทฤษฎีซึ่งความไวเชิงทฤษฎีนี้จะต้องมีอยู่ในทุกขั้นตอนของการวิจัยคือ การเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี การสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของทฤษฎีฐานราก โดยผู้วิจัยเข้าไปทำการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่ โดยประยุกต์หลักทำความเข้าใจปรากฏการณ์จากมุมมองของคนในปรากฏการณ์นั้น โดยมีกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีการจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวด และการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ เพื่อนำเสนอเป็นข้อสรุปเชิงปรากฏการณ์ที่ต้องการคำอธิบาย และสะท้อน เพื่อให้ได้ทฤษฎีที่ถูกสร้างมาจากข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์จริงมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย การวิจัยครั้งนี้มีคำถามการวิจัยคือ บริบททางสังคมและวิถีชีวิตของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีกับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับเป็นอย่างไร คาดว่า ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวทางสำหรับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับในเขตลุ่มน้ำชีในสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อเสนอข้อสรุปเชิงทฤษฎีการป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีกับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ

วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเสนอข้อสรุปการป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับของประชาชนในชุมชน โดยมีรายละเอียด

1. พื้นที่วิจัย เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำชี และเป็นหมู่บ้านที่มีอัตราการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับต่ำ

2. กลุ่มเป้าหมาย เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น จำนวน 85 คน จำแนกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มอายุ 20 – 29 ปี 2) กลุ่มอายุ 30 – 39 ปี 3) กลุ่มอายุ 40 – 49 ปี และ 4) กลุ่มอายุ 50 – 60 ปี

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบลงภาคสนาม ซึ่งสามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดและครบถ้วน ผู้วิจัยใช้วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 วิธีหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตและจดบันทึกภาคสนาม ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การจัดกลุ่มสนทนา และการศึกษาเอกสาร

4. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ประมวลผลข้อมูล ที่มิวิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลว่ามีกรณีซ้ำหรือยัง ถ้าข้อมูลซ้ำแล้วมิวิจัยยุติการเก็บข้อมูล จากนั้นทำการนำเข้าสู่ข้อมูลโดยบันทึกด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

4.2 ข้อมูลเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ แสดงด้วยค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความถี่ และร้อยละ

4.3 ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นเครื่องมือช่วยในการจัดเรียงข้อมูล แยกแยะ และจัดกลุ่มข้อมูล

ผลการศึกษา

1. ลักษณะของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ

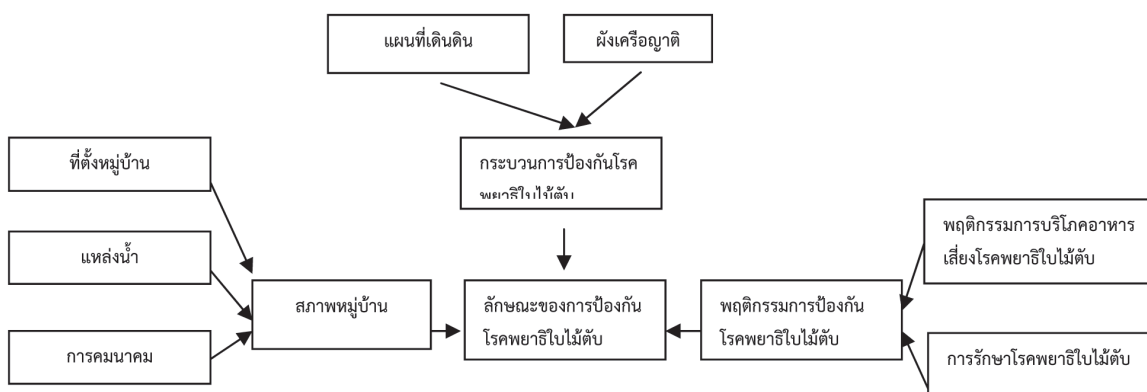
การทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้านมีหลายประเด็น ได้แก่ ประเด็นสภาพหมู่บ้าน ประกอบด้วย ประวัติหมู่บ้าน สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน สภาพด้านสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางด้านเศรษฐกิจ และสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประเด็นกระบวนการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลสถานะสุขภาพชาวบ้านของ อสม. การจัดทำผังเครือญาติและแผนที่เดินดินของ อสม. ประเด็นพฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย การกินยารักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ และพฤติกรรมในการบริโภคอาหารเสี่ยงโรคพยาธิใบไม้ตับ ประเด็นเป้าหมายการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ แนวทางการลดการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับ พื้นที่ต้นแบบการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับตั้งแผนภาพที่ 1

2. ปัจจัยพื้นที่ที่มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ

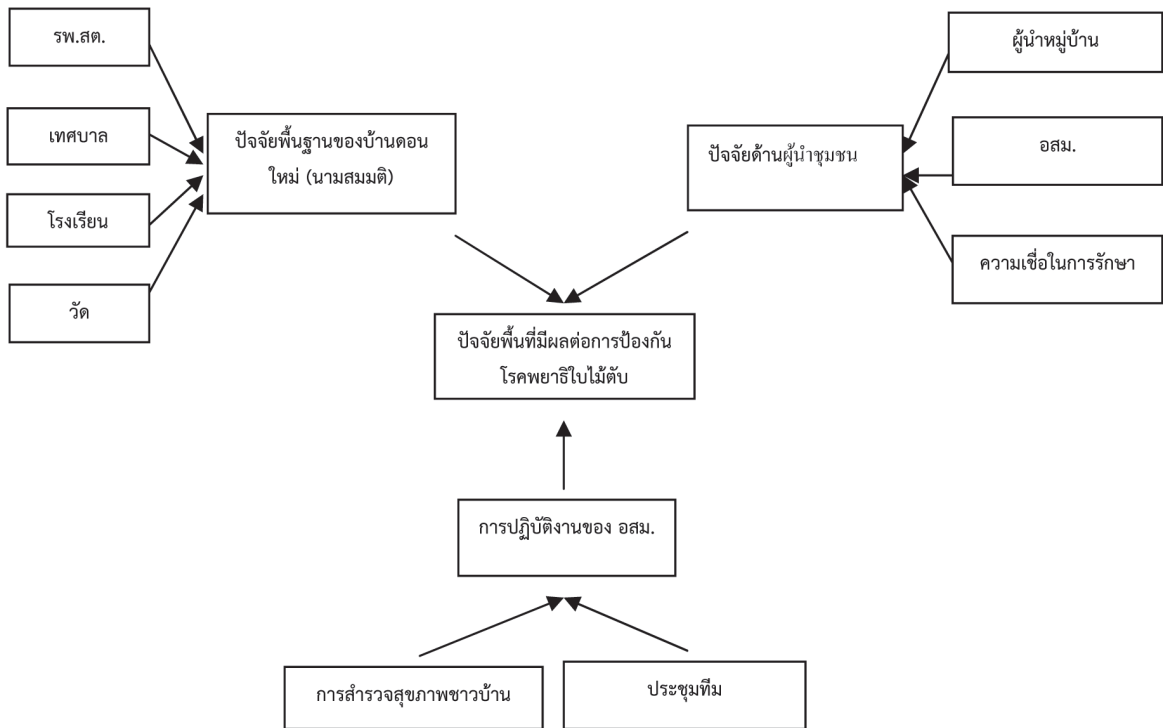
จากการศึกษาปรากฏการณ์พฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของหมู่บ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย ปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้าน ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน และการปฏิบัติงานของ อสม. ดังแผนภาพที่ 2

3. เงื่อนไขเชิงบริบทและเงื่อนไขสอดแทรก

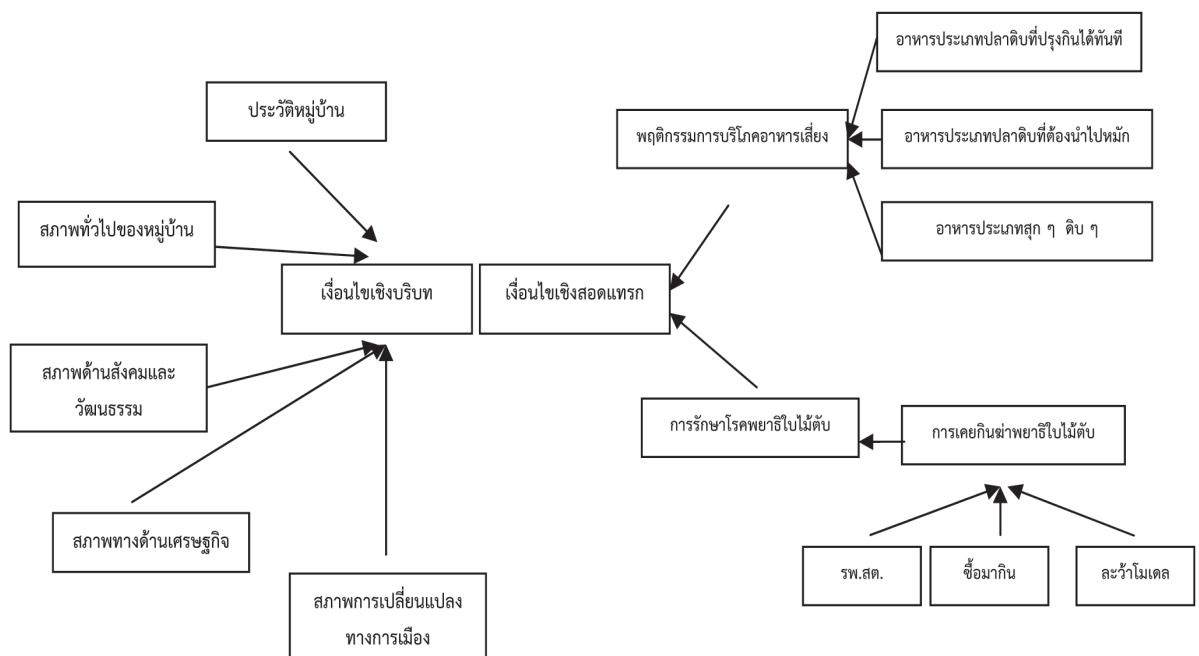
จากการศึกษาปรากฏการณ์พฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของบ้านดอนใหม่ (นามสมมติ) ประเด็นเงื่อนไขเชิงบริบท ประกอบด้วย ประวัติหมู่บ้าน สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน สภาพด้านสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางด้านเศรษฐกิจ สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเงื่อนไขสอดแทรก ประกอบด้วย พฤติกรรมในการบริโภคอาหารเสี่ยง ได้แก่ อาหารประเภทปลาดิบที่ปรุงกินได้ทันที อาหารประเภทปลาดิบที่ต้องนำไปหมักและอาหารประเภทสุก ๆ ดิบ ๆ และการรักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ ได้แก่ การเคยกินฆ่าพยาธิใบไม้ตับ ดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

แผนภาพที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

แผนภาพที่ 3 เงื่อนไขเชิงบริบทและสอดแทรกการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

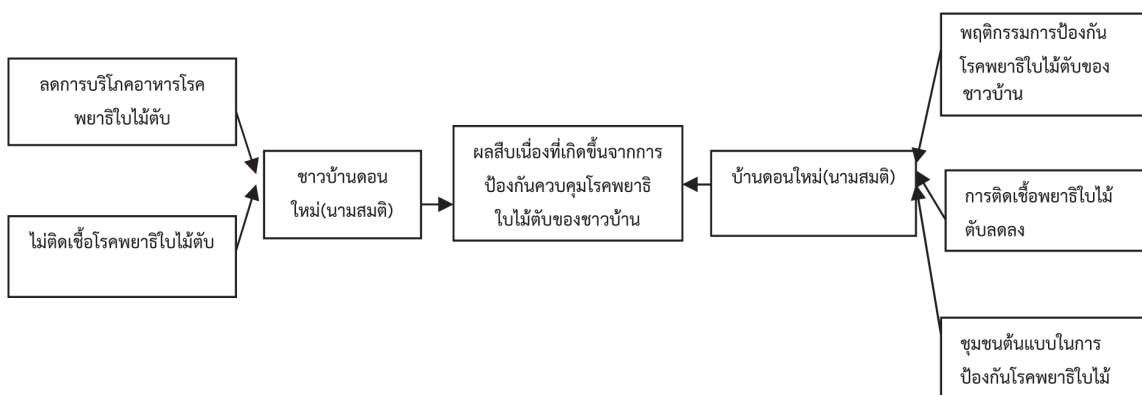
4. ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

ผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของหมู่บ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ได้ก่อให้เกิดการปรับพฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับที่เหมาะสม นำไปสู่การลดการบริโภคอาหารโรคพยาธิใบไม้ตับ ไม่ติดเชื้โรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาปรากฏการณ์พฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของหมู่บ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น ทำให้หมู่บ้านหรือชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น พฤติกรรมกำหนัดการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน การติดเชื้พยาธิใบไม้ตับลดลงและเป็นชุมชนต้นแบบในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ดังแผนภาพที่ 4

วิจารณ์ผล

จากผลการศึกษาบริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีกับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ โดยประยุกต์ใช้การวิจัยทฤษฎีฐานรากซึ่งสามารถนำมาสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี ตามแนวคิดของ Locke ที่กล่าวถึงการศึกษาที่ใช้รูปแบบเชิงทฤษฎีสาเหตุและผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (causal-consequence theoretical framework) หรือ รูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพทฤษฎี หรือรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างปรากฏการณ์หลัก เงื่อนไขเชิงสาเหตุ

เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรก และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น⁽¹¹⁾ นอกจากนี้ Strauss & Corbin ยังได้กล่าวถึง การนำรูปแบบนี้มาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัยจะเป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดแนวคิดที่ชัดเจนทั้งใน “การตั้งคำถามการวิจัย” และใน “การหาคำตอบเพื่อตอบคำถามงานวิจัย” กรณีที่เป็นการตั้งคำถามการวิจัยจะทำให้แนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการตั้งคำถามการวิจัยในเชิงเหตุผลสัมพันธ์ ดังนี้ 1) ปรากฏการณ์หลักมีลักษณะเป็นอย่างไร/มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร (core phenomenon) เกิดจากสาเหตุอะไร (causal conditions) 2) ปรากฏการณ์หลัก (core phenomenon) มีอิทธิพลให้เกิดการกระทำอะไร/มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร (action/interaction) โดยมีเงื่อนไขเชิงบริบท (contextual conditions) และเงื่อนไขสอดแทรก (intervening conditions) อะไรที่มีอิทธิพลต่อการกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ (action/interaction) และ 3) การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ (action/interaction) ได้ก่อให้เกิดผลสืบเนื่อง (consequences) อะไรบ้าง สำหรับกรณีที่หาคำตอบเพื่อตอบคำถามการวิจัย จะทำให้แนวคิดการสรุปหรือนำเสนอผลการวิจัยที่เป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” (process theory) ที่มีองค์ประกอบของทฤษฎีตามคำถามการวิจัยนั้น คือ 1) ลักษณะของปรากฏการณ์หลัก (core phenomenon) และสาเหตุทำให้เกิดปรากฏการณ์หลัก (causal conditions) 2) การกระทำ / ปฏิสัมพันธ์ ที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของปรากฏการณ์หลัก เงื่อนไขเชิงบริบท และเงื่อนไขสอดแทรก 3) ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น (consequences) จากการกระทำ/ปฏิสัมพันธ์⁽¹²⁾ โดยการศึกษาครั้งนี้พบ

แผนภาพที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับชาวบ้าน

ลักษณะของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ประกอบด้วย สภาพหมู่บ้าน กระบวนการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ และพฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ปัจจัยพื้นที่ มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ได้แก่ ปัจจัย พื้นฐานของหมู่บ้าน ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน และปัจจัยด้านการปฏิบัติงานของ อสม. ประเด็นเงื่อนไขเชิงบริบท ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน สภาพด้านสังคม และวัฒนธรรม สภาพทางด้านเศรษฐกิจ สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และเงื่อนไขสอดแทรก ประกอบด้วย พฤติกรรมการบริโภคอาหารเสี่ยง ได้แก่ อาหารประเภทปลาดิบที่ปรุงกินได้ทันที อาหารประเภท ปลาดิบที่ต้องนำไปหมัก และอาหารประเภทสุก ๆ ดิบ ๆ และการรักษาโรคพยาธิใบไม้ตับ และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน ได้แก่ ให้มีการปรับพฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับที่เหมาะสม นำไปสู่การลดการบริโภคอาหารโรคพยาธิใบไม้ตับและไม่ติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับของชาวบ้าน

สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษาบริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีกับการป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ เพื่อเสนอข้อสรุปการป้องกันการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับของประชาชน รวมทั้งอธิบายสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่ทำการศึกษา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการทางคุณภาพ ได้แก่ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การอภิปรายกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 1 ปี 2 เดือน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังแผนภาพที่ 5

ข้อเสนอแนะ

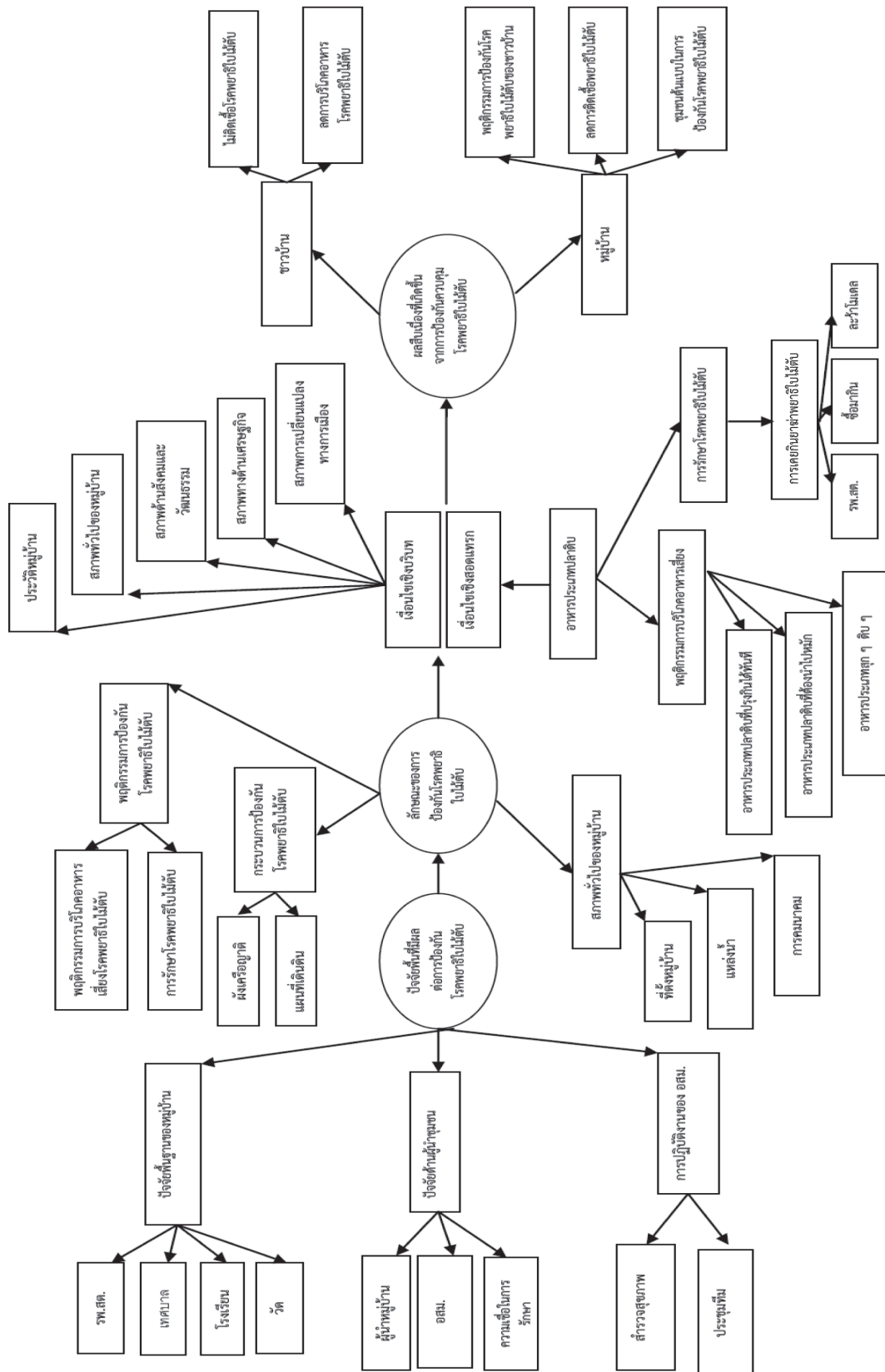
1) คุณลักษณะของการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ เช่น การดำเนินงานของ อสม. เป็นต้น มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับการพัฒนา อสม. ให้เป็นแบบอย่างทั้งด้านความรู้ การปฏิบัติ ทักษะ และทัศนคติ เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีในการดำเนินงาน เพื่อลดอัตราการติดเชื้อโรคพยาธิใบไม้ตับและเป็นชุมชนต้นแบบ

2) ปัจจัยที่มีผลต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ มีหลายประการ แต่ปัจจัยที่เป็นจุดแข็งของชุมชนดังกล่าว คือปัจจัยจากภายในหมู่บ้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านพื้นฐานของหมู่บ้าน ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน และปัจจัยด้านการปฏิบัติงานของ อสม. โดยเฉพาะปัจจัยด้านการปฏิบัติงานของ อสม. มีความสำคัญต่อการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ตับ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวต้องอาศัยแรงสนับสนุนจากภายนอกทั้งจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาล โรงเรียน มหาวิทยาลัยขอนแก่น หรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น หน่วยงานสาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง ควรสนใจปัจจัยภายในหมู่บ้าน เช่น การปฏิบัติงานที่เข้มแข็ง ทีม อสม. และผู้นำชุมชน เป็นต้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกชุมชน

3) เงื่อนไขที่สำคัญในการนำไปสู่การป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชุมชนที่ให้อัตราการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับค่อนข้างน้อยนั้น บริบทของชุมชน การดำเนินงานของ อสม. ในการสร้างความตระหนักกลัวในการบริโภคอาหารปลาดิบที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับ ตลอดจนพฤติกรรมการกินปลาดิบของชาวบ้าน มีความสำคัญต่อการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานสาธารณสุขที่เกี่ยวข้อง ควรออกแบบและวางแผนนำเงื่อนไขดังกล่าวไปสร้างให้ชุมชนจัดการปัญหาโรคพยาธิใบไม้ตับเอง

4) การเลือกศึกษาปรากฏการณ์การป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชุมชนครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลที่มีขอบเขตระยะเวลายาวนานเกินไป การวิจัยในครั้งต่อไปอาจกำหนดช่วงเวลาให้สั้นลง นอกจากนี้ อาจทำวิจัยลักษณะเดิมซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่คมชัดมากยิ่งขึ้น หรือวิจัยเพื่อการยืนยันผลการวิจัยนี้โดยนำโมเดลที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีไปกำหนดเป็นตัวแปรการทดสอบในรูปแบบวิธีวิจัยเชิงปริมาณต่อไป

5) การเลือกหมู่บ้านที่ใช้เป็นพื้นที่การวิจัยในการศึกษาครั้งนี้ เป็นหมู่บ้านที่มีการติดเชื้อพยาธิใบไม้ตับต่ำที่สุดในขณะที่มีพื้นที่ตั้งอยู่แก่ละว้าซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่เสี่ยง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีแนวปฏิบัติที่ดี (Good practices) หน่วยงานสาธารณสุขที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ (Knowledge management) โดยนำข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ไปขยายผลต่อการป้องกันการควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับของชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

แผนภาพที่ 5 ข้อมูลเชิงทฤษฎีบริบททางสังคมและวิถีชุมชนของชาวบ้านแถบพื้นที่การป้องกันควบคุมโรคพยาธิใบไม้ตับ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รศ.ดร.โยธิน แสงดี อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิจัย นายแพทย์ณรงค์ วงศ์บา อดีตผู้ทรงคุณวุฒิกรมควบคุมโรค แพทย์หญิงศศิธร ตั้งสวัสดิ์ ผู้อำนวยการสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6 จังหวัดขอนแก่น ท้ายที่สุด ต้องขอบคุณชาวบ้านทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จนงานวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงสาธารณสุข . รายงานการประชุมสมมนา นานาชาติ 96 ปีโรคใบไม้ในตับ. [อินเทอร์เน็ต]. [เข้าถึงเมื่อ 4 ตุลาคม 2554]. เข้าถึงได้จาก <http://www2.krobkruakao.com> 9A.html
- Hospital-based Tumor Registry, Srinagrind Hospital, Khon Kaen University. Statistical Report 2009. Cancer Unit, Faculty of Medicine Khon Kaen Univesity; 2010.
- เชมจิรา การเกิดกลาง. การประมาณค่าความชุกของการติดเชื้อพยาธิใบไม้ในตับโดยคำนึงถึงอคติจากการเลือกเป็นตัวอย่าง. [วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต]. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2553.
- รุจิราดวงรงค์, จุฬารักษ์โสตะ, พรณี บัญชรหัตถกิจ, ไพบูลย์ สิทธิถาวร, สุพรรณ ศรีอำพร. โครงการพัฒนาเครือข่ายในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ในตับ ตำบลทุ่งชมพู อำเภอกู่เวียง จังหวัดขอนแก่น. คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2553.
- รัชนิวรรณ แก้วโพนเพ็ก. ประสิทธิภาพของโปรแกรม สุขศึกษาโดยการประยุกต์ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค ร่วมกับแรงสนับสนุนทางสังคมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการป้องกันโรคพยาธิใบไม้ในตับ ซึ่งนำไปสู่การเป็นโรคมะเร็งท่อน้ำดีในเด็กนักเรียนประถมศึกษา ตำบลทรายทอง อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู. [วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต]. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2552.
- บรรจบ ศรีภา. อุบัติการณ์โรคพยาธิใบไม้ในตับและมะเร็งท่อน้ำดี. วารสารสำนักบริหารการวิจัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2550; 2(3): 13-5.
- Pang SK. School Values and Teachers' Feelings: A LISREL Model. J Educ Admin 1996, 34(2): 64-83.
- นภาพร หะวานนท์, พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, เกตมณี มากมี, อธิวัฒน์ วรธนัทย์. เรียนรู้กระบวนการสร้างทุนทางสังคมของชุมชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์นวัตกรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; 2549.
- ชาย โพธิ์สิตา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง; 2549.
- Creswell JW. Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research. 3rd ed. New Jersey: Pearson Prentice hall; 2008.
- Locke K. Grounded theory in management research. Thousand Oaks, CA: Sage; 2001.
- Strauss A, Corbin J. Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. 2nd ed. California: Sage; 1998.

